

УДК 130.2; 930.85

DOI: 10.30840/2413-7065.3(72).2019.177119

**ВНЕСОК СЕРГІЯ КРИМСЬКОГО
В УКРАЇНСЬКУ ФІЛОСОФІЮ ЕТНОКУЛЬТУРИ****Надія ТУРПАК***orcid.org/0000-0002-1380-7239*

кандидат філософських наук,

провідний науковий співробітник відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. У зв'язку з входженням України в процеси глобалізації, починаючи з середини 80-х років ХХ століття, в Україні активізувалися етнокультурні процеси, що знайшло свій вияв, у тому числі, в соціально-гуманітарній сфері. Завдяки творчості провідних істориків, культурологів, філософів у цей період набуває оформлення нова галузь соціально-гуманітарного знання – українська філософія етнокультури. У статті досліджено системний внесок одного з фундаторів Київської філософської традиції, українського філософа Сергія Кримського (1930 – 2010) в сучасну українську філософію етнокультури через виділення ключових аспектів цього напрямку соціально-гуманітарного знання, що знайшли своє висвітлення у творчій спадщині вченого. Зосереджено увагу на з'ясуванні таких аспектів, як застосування філософії культури як методу дослідження національної культури та етнічної історії; розкриття глибинних духовних засад української культури (архетипів); виявлення культурної універсальності феномену українського бароко; аналіз специфіки національної ментальності; осмислення духовності в аспекті національної ідеї та стратегічного орієнтира майбутнього етнокультурного та соціокультурного розвитку України. Наголошено також на знакових явищах в українській культурній історії: феномені Києва, феномені Софії Київської, феномені Києво-Могилянської академії, які постали об'єктами наукових зацікавлень філософа. Стверджується, що виявлення евристичного потенціалу філософських пошуків Сергія Кримського в галузі української філософії етнокультури може стати ґрунтовною основою та матеріалом для подальшої розробки та втілення в соціально-гуманітарному просторі України.

Ключові слова: архетипи української культури; архетипи української ментальності; духовність; національна ідея; «національна Доля»; «Софійність»; українська філософія етнокультури; філософія культури; «філософія серця»; феномен українського бароко; цивілізаційне мислення українців.

**CONTRIBUTION OF SERHII KRYMSKYI
TO THE UKRAINIAN PHILOSOPHY OF ETHNOCULTURE****Nadiia TURPAK***Candidate of Philosophical Sciences,**lead research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS*

Annotation. Due to its entry into the course of globalization, Ukraine has seen intensification of ethnocultural processes since the mid-1980s, observed, among else, in the social and humanitarian sphere. Thanks to the creativity of prominent historians, cultural scientists, and philosophers, a new branch of social and humanitarian knowledge, the Ukrainian philosophy of ethnoculture, was acquired during this period. The article deals with the systematic contribution of one of the founders of Kyiv philosophical tradition, the Ukrainian philosopher Serhii Krymskyi (1930–2010) to the contemporary

© Турпак Н.

Ukrainian philosophy of ethnoculture through the identification of key aspects of the area of social and humanitarian knowledge that have been covered in the creative heritage of the scientist. Emphasis is put on dealing with such aspects as the use of cultural philosophy as a method of exploring national culture and ethnic history; revealing deep spiritual foundations of the Ukrainian culture (archetypes); revealing the cultural universality of the Ukrainian Baroque phenomenon; analyzing the specificity of the national mentality; comprehending spirituality in the aspect of the national idea and strategic orientation of the future ethnocultural and sociocultural development of Ukraine. Such significant phenomena in the Ukrainian cultural history are also emphasized: the phenomenon of Kyiv, the phenomenon of St. Sophia Cathedral, the phenomenon of Kyiv-Mohyla Academy, which had become the objects of scientific interest of the philosopher. It is argued that revealing the heuristic potential of Serhii Krymskyi's philosophical pursuits in the field of Ukrainian philosophy of ethnoculture may become a sound basis and material for further development and implementation in the social and humanitarian space of Ukraine.

Key words: archetypes of the Ukrainian culture; archetypes of the Ukrainian mentality; spirituality; national idea; "national destiny"; "Sophianism"; Ukrainian philosophy of ethnoculture; philosophy of culture; "philosophy of the heart"; phenomenon of the Ukrainian Baroque; civilization thinking of Ukrainians.

Входження України в процеси глобалізації наприкінці ХХ століття відчутно загострило потребу у збереженні та розвитку української етнокультурної самобутності. На порядок денний висувається потреба в актуалізації само-рефлексії української культури, тобто відображення своєрідного «етнічного автопортрета» (С. Кримський) українців в умовах сучасних глобалізаційних процесів, зокрема демографічних, міграційних тощо. Слід наголосити, що увага до етнокультурних проблем, що продиктована викликами сучасності, зовсім не означає простого повернення до минулого. Навпаки, це може спричинити протидію загрозливим тенденціям послаблення етнічного та національного чинників у бутті людини та людства. Адже, як свідчить аналіз суспільно-історичного процесу в країнах Заходу, повернення до багатьох традицій минулого та розвиток філософських засад культури можуть слугувати чинником не лише національного відродження тієї чи іншої країни, а й так званого «духовно-етичного» та соціокультурного захисту

цивілізації загалом, у тому числі і через акцентування значення для сучасної історії таких історичних спільностей людей, як сім'я, громада, земляцтво, етнос.

Етнокультурні проблеми, що пов'язані зі зверненням до минулого, можуть бути актуальними тоді, коли йдеться про усвідомлення держави як спільного Дому, ролі сталих цінностей як засад національного буття серед екологічних реалій, взаємозв'язку людини і культури через загальнолюдські та національні виміри. У суспільстві мусить бути сформованим запит на етнокультурні здобутки українців, які мають знайти своє відображення в сучасному світогляді, системі цінностей, стилі життя і мислення. Це є необхідною передумовою для реалізації важливого завдання сучасних соціально-гуманітарних досліджень в Україні – обґрунтування стратегії її національного розвитку.

На вістрі цих суспільних вимог зараз набуває оформлення нова галузь соціокультурного знання, своєрідна методологія народознавства і етнокультурології – *філософія етнокультури*.

Якщо, наприклад, *етнокультурологія* – це наука про культурні цінності етносів, суперетносів і субетносів, становлення і розвиток національних моделей осмислення культури, геокультурних вимірів духовного життя нації, то *філософія етнокультури*, на думку сучасного українського дослідника В. Личковаха, є найвищим рівнем методологічного фундаменту етнокультурології, – це «система теоретичних знань, в якій осмислюються загальні закономірності виникнення, сутності й функціонування культурних цінностей окремих етнонаціональних спільнот і регіонів» [9, с. 8]. Ми поділяємо підхід В. Личковаха, що, на відміну від етнокультурології, філософія етнокультури спирається на більш глибокий філософський аналіз «духовної метафізики» культури, її етноментальних характеристик, геокультурних хронотопів. Також можна погодитися і з тим, що, як відзначає В. Личковах, у її предмет входить й так звана «духовна географія» краю, тобто його культурний «ландшафт», що складається з неповторної єдності географічних, етнографічних, соціально-психологічних і ментально-світоглядних вимірів життя певних етнічних спільнот. Суттєвим є й те, що «філософія етнокультури... набуває статусу не лише наукової дисципліни, новітнього напрямку народознавства, але й теоретичної, ідейно-світоглядної програми дослідження історії української культури в її націо-, державо- та людинотворчих аспектах» [9, с. 194].

Різним аспектам української етнокультурології присвятили свою увагу П. Куліш, Д. Антонович, М. Грушевський, Ю. Липа, І. Лисяк-Рудницький, Є. Маланюк, І. Мірчук, І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко, Д. Чижевський та інші. Серед

найновіших етнокультурологічних досліджень – праці Є. Андроса, А. Бичко, І. Бичка, П. Гнатенка, В. Горського, В. Крисаченка, В. Личковаха, М. Кисельова, І. Моїсеева, В. Нічик, М. Поповича, М. Русина, І. Огородніка та інших.

Важливий внесок у розвиток української філософії етнокультури здійснив відомий вчений-філософ, заслужений діяч науки і техніки, доктор філософських наук, професор, академік Нью-Йоркської академії наук, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка, педагог, фахівець у галузі культурології, логіки та методології науки, історії української культури С. Кримський. І хоча окремі аспекти цивілізаційної та етнокультурної проблематики в творчості С. Кримського постали об'єктом уваги таких українських філософів, як П. Йолон, М. Попович, Ю. Іщенко, Л. Дротянко, В. Малахов, А. Єрмоленко, Г. Коваadlo, Я. Любивий, В. Рижко та ін. [1; 11; 12], системний внесок С. Кримського в розробку української філософії етнокультури поки що не набув висвітлення в філософській літературі.

Тому у статті ми ставимо за мету дослідити системний внесок одного з фундаторів Київської філософської традиції, українського філософа Сергія Кримського в розробку сучасної української філософії етнокультури через окреслення ключових аспектів цього напрямку соціально-гуманітарного знання, що знайшли своє висвітлення у творчій спадщині вченого. З'ясування евристичного потенціалу філософських пошуків С. Кримського даного спрямування може стати ґрунтовною основою і матеріалом для подальшої розробки та втілення в соціально-гуманітарному просторі України.

Слід зауважити, що, починаючи з 1980-х років XX сторіччя, гуманітарна еліта української нації відчула гостру потребу у власному духовному самосвідомленні. У соціально-гуманітарних науках розпочався процес оновлення у зв'язку з врахуванням тих теоретико-методологічних та ідеологічних змін, що були зумовлені необхідністю для України звільнитися від неоколоніального минулого, пов'язаного спільним існуванням з Росією в рамках радянської імперії під гаслом так званої єдиної спільності «радянський народ», панівного ідеологічного тиску марксизму-ленінізму. На зміну застарілому і непродуктивному формацийному підходу прийшли західні уявлення, серед яких – цивілізаційний підхід до аналізу історичних процесів.

Слід також відзначити, що, починаючи з середини 80-х років XX століття, активізувалися етнокультурні процеси в Україні, що знайшло свій вияв, у тому числі, в соціально-гуманітарній сфері. Увага провідних українських істориків, політологів, культурологів та філософів сконцентрувалася й навколо етнокультурних проблем, зокрема, навколо однієї з ключових серед них – проблеми національної ідеї. Однак у той період переважна більшість дослідників зосередила свою увагу лише на аспектах втілення національної ідеї у суспільну свідомість, вважаючи це передумовою отримання державницького статусу українського етносу.

С. Кримський як один із фундаторів Київської філософської школи, яка, починаючи з 60-х років XX століття, почала всебічно занурюватися в екзистенційно-антропологічну рефлексію, був серед перших, хто звернувся до глибинного аналізу етнокультурних процесів в Україні,

намагаючись філософськи осмислити їх джерела, тодішній стан та перспективи подальшого розвитку в нових умовах.

Філософсько-етнокультурні роздуми С. Кримського, які змістовно наповнили його філософські та науково-публіцистичні праці, написані ним після здобуття Україною незалежності, а саме такі твори, як «Дім, поле, Храм», «Архетипи української культури», «Архетипи української ментальності», «Софійні символи буття», «Культурна універсальність українського бароко», «Універсалії української культури», «Під сїгнатурою Софії», «Фортеця української духовності», «Принципи духовності XXI століття» та ін., зосередилися навколо таких аспектів, як застосування філософії культури як методу дослідження національної культури та етнічної історії; розкриття глибинних духовних засад української культури (архетипів); виявлення культурної універсальності феномену українського бароко; аналіз специфіки національної ментальності; осмислення духовності в аспекті національної ідеї та стратегічного орієнтира майбутнього етнокультурного та соціокультурного розвитку України. Значну увагу філософ приділив також і знаковим явищам в українській культурній історії, таким як феномен Києва, феномен Софії Київської, феномен Києво-Могилянської академії як фортеці української духовності тощо.

С. Кримський здійснив спробу застосувати філософію культури до дослідження української національної культури та етнічної історії. Він обґрунтував доцільність такого кроку, будучи переконаним, що культура за тодішніх умов посттоталітаризму фокусувала у собі проблеми національного розвитку

та національного відродження. Філософ вважав, що філософія культури є глибинним рівнем дослідження національної культури та етнічної історії. Спираючись на філософію культури, С. Кримський втілює спробу поглянути на культурно-історичний процес з позицій його духовно-смислових засад і ціннісних орієнтирів. Такий підхід дав можливість філософу побачити в культурно-історичному процесі вияв неповторних рис як індивідуального буття людини, так і історичних людських спільнот (соціальних груп, етносів, націй). Це привело його до висновку, що загальнолюдська культура існує лише як загальнозначущий аспект національних (чи етнічних) культур, а вони, у свою чергу, являють собою ціннісно-нормативне виявлення долі народу, його життєвої траєкторії в універсумі історії [5, с. 239].

Актуалізуючи у своїй творчості методологічну функцію філософії культури, С. Кримський приділив значну увагу розкриттю її глибинних засад, які він позначив як архетипи культури.

На його думку, архетипи «асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого у символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як «культура попереду нас» [7, с. 214]. Запропонований ним підхід з позицій виділення архетипових форм культури був спрямований на реалізацію потреби у національному наповненні української культури на історичному і метаісторичному рівнях. Тим самим він істотно відрізнявся від інтуїтивно-психологічних міркувань про «душу» націй, що у той час набули популярності у західно-європейській філософській думці та філософській думці української діаспори

(О. Кульчицький, М. Шлемкевич та інші). Метод архетипів став комплексним уявленням про певні соціопсихічні характеристики українського етносу (так званий «етнічний автопортрет» українців), відповідав умовам наукової раціональності, він вимагав емпіричного доведення наскрізності певних структур, що можуть застосовуватися для характеристики етнічної індивідуальності людей та спільнот, пов'язував історичні методики дослідження з логікою структурних реконструкцій культурно-історичного процесу. С. Кримський вважав, що здатність методу архетипів висвітлювати еволюцію культурно-історичного життя етносів від найдавніших часів до сьогодення є свідченням його переваги над іншими підходами.

Архетипи, розроблені С. Кримським як певні фундаментальні праформи культури і ментальності, аж ніяк не були спрямовані на заперечення соціального та культурного прогресу. Навпаки, філософ був переконаний, що вони виступають показником фундаментальності його еволюції. Він стверджував, що «чим ґрунтовнішим є культурне звернення, тим глибше воно проростає в історичний ґрунт цивілізації, тим більше людських досягнень залучено до його підготовки та здійснення. Тому найвищі досягнення людства укорінені в усій історії» [7, с. 215].

Унікальність і своєрідність української культури, на думку С. Кримського, характеризують архетипи «Слова», «морально-етичної цінності індивідуальності», «філософії серця», «Софійності», «родинності», «гри з долею» тощо. Філософ був одним із перших, хто вказав на визначальне значення для світоглядно-ціннісної свідомості української культури архетипу «філософії серця». Цей архетип,

розкриваючись як принцип індивідуальності та орган відчуття Бога (П. Юркевич), мікросвіт «внутрішньої людини» та основа людяності (Г. Сковорода), шлях до гармонії з природою (П. Куліш, Т. Шевченко), був типовим, на думку філософа, не лише для характеристики української культури, але й сформував відповідний метод її аналізу.

На думку філософа, репрезентантом важливих національних архетипів культури може вважатися так звана Київська культура. Філософ розробив культурологічну концепцію Києва як світового міста, виникнення якого пов'язано із своєрідним, поміченим історією простором, який виступив ареною як драматичних історичних подій у житті українського етносу, так і сприяв його доленосним культурним трансформаціям. Філософ відзначав, що «в певному розумінні Київ... може розглядатися як семіотичний феномен чи текст, що кодує мовою просторово-матеріального середовища уявлення про «розумну ойкумену», культурний лад буття, альтернативний хаосу ворожих людині стихій» [6, с. 100].

Архетипи, на думку С. Кримського, зовсім не свідчили про етнічну винятковість українців. Навпаки, він вказав, що, окрім архетипного пласту, українська культура мала сфери переробки світового досвіду, так звані транснаціональні цінності. Сприйняття українським суспільством транснаціональних цінностей стало можливим завдяки національному самовизначенню українського народу, починаючи з XVII сторіччя. Філософом було слушно продемонстровано, що саме у цей час загострився інтерес суспільства до універсальних засад європейської цивілізації – античності, християнства та просвітництва, наслідком чого

стало поширення загальноєвропейських програм освіти, усвідомлення гуманістичних цінностей латини як міжнародної мови культури і науки, актуалізація ідей екуменізму, християнської єдності культурного світу тощо.

У своїй творчості філософ приділив значну увагу розкриттю аспектів поєднання етнонаціональних (архетипних) і транснаціональних (загальнолюдських) цінностей в українській культурі. Показовим у цьому плані є культурна універсальність *феномену українського бароко*. С. Кримський показав, що в українському бароко завдяки ретрансляції західних культурних впливів поєдналися як залучення культурних традицій свого народу (звернімо увагу, наприклад, що саме Петром Могилою були вперше системно кодифіковані усі свята українського народу, які діють і дотепер), так і європейський антропоцентричний гуманізм, героїко-стоїстичне ставлення до світу, а також ідеали розумності, мудрості, софійності, символічності та прагнення до свободи як виразники духовності українського народу.

С. Кримський привернув увагу до того, що саме у добу бароко, яка майже повністю збігається з часом існування української Гетьманської держави (40-ві роки XVII – 70-ті роки XVIII ст.), в Україні сформувалася тенденція героїзації та ствердження буття, сформувався та поширився культ князя Володимира Святого, гетьманів П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Мазепи, митрополита П. Могили та ін., що знайшло свій вияв у козацьких літописах, піснях, поезії. Саме у той час, відзначав він, «Україна на повну силу заявила про себе як про суб'єкт світової історії, а Київ було проголошено (на тлі претензії Москви

на роль «Третього Риму») Другим Єрусалимом» [5, с. 313]. Філософ відзначав, що «прояви героїко-патріотичної теми в українському бароко, тенденцію життєстверджуючого сприйняття дійсності та розкриття здатності протистояти ворожим силам можна оцінити як певну його специфіку, пов'язану не тільки з духовним кліматом доби Гетьманської держави, а й з героїко-стоїстичними рисами українського менталітету» [5, с. 315].

Філософ відзначав, що саме в епоху Просвітництва, коли в Україні акцентується феномен бароко, були закладені підвалини процесу націогенезу, тобто перетворення українського етносу на суб'єкт світової історії. На його думку, це було пов'язано із тим, що засвоєння соціокультурного досвіду людства вимагало врахування у націєтворенні не лише чинників спільної території, економіки, мови, побуту, особливостей психічного складу, але й доповнення вказаних основоположень новими процесами. До них належали виникнення особливого соціального прошарку, власної інтелігенції як носія національної свідомості, розгалуження системи освіти, яка, на думку філософа, створювала єдине культурне та комунікативне поле нації, живила розвиток літературної мови та сприяла державотворчим процесам.

Оскільки бароко в усіх європейських країнах народило свої національні філософські та наукові школи, С. Кримський не міг обминути у своїй творчості Києво-Могилянської академії, вказавши на її особливу роль та культурне значення, яке полягало у тому, що цей навчальний заклад в епоху Просвітництва сприяв розвитку української нації, виступаючи освітнім осередком формування та захисту її духовності.

С. Кримський наголосив, що у ті часи, виконуючи завдання культурного відродження України, будучи мобілізаційним виховним центром для еліти козацької республіки, Києво-Могилянська академія завдяки творчим здобуткам своїх відомих діячів проголосила ідеї «загартованого духу» (Ф. Прокопович), «меча духовного» (Г. Сковорода), започаткувала так звану ідеологію лицарства. Філософ вказав на важливість обґрунтування діячами Києво-Могилянської академії так званої барокової свідомості, яка, на його думку, яскраво відбивала особливості української духовності з її повагою до людини, її щастя та свободи. Цікавою знахідкою С. Кримського стало те, що він зміг побачити в бароковій свідомості українців визначальну роль слова як духовної зброї, яка не лише націлювала на європейську освіченість, але й орієнтувала на захист власних культурних надбань. Образ слова як духовної зброї, на думку філософа, набув у ті часи фундаментального архетипного значення для української культури, визначив стратегічні орієнтири її майбутнього розвитку.

Отже, завдяки розкриттю культурної універсальності феномену українського бароко, Києво-Могилянської академії як «фортеці української духовності» філософ зміг побачити в засадах української культури як етнокультурну специфіку, так і синтетичні особливості поєднання етнонаціонального і загальнолюдського, нові орієнтири на здобуття Україною статусу культурного та цивілізаційного центру.

Важливим внеском С. Кримського в українську філософію етнокультури стала актуалізація ним специфічних рис та ознак *національної ментальності* українського народу. Філософ вважав, що

менталітет не є суто психологічним явищем. Він обстоював думку про буттєвий статус менталітету, про те, що менталітет є чинником історичного поступу, передумовою захисту держави і народу від драматичних подій, що супроводжують процес націєтворення.

Проблему національної ментальності філософ запропонував вирішувати за допомогою символів «Дому», «Поля», «Храму». На його думку, символіка концепту «Дім» позначає святе довкілля буття людини, характеризує місце, де для особистості (чи нації) концентрується «своя правда, сила і воля». З символом «Дому» завжди пов'язуються сімейні цінності, сердечне єднання та родинна захищеність. «Дім», на його думку, – це своєрідна ніша людини в Універсумі, він характеризує людське буття від сім'ї до національної солідарності. Із цим символом, вказував філософ, були пов'язані й ідеї святості Батьківщини, богообраності своєї землі, які зорієнтовували український народ на захист своєї «України-неньки».

Символіка концепту «Поле» позначає життєвий «топос» людності, зв'язок людини з природою, зокрема зі степом. Втім йдеться насамперед про «поле життя», економічний простір виживання. «Поле» позначає загальне положення просторового ареалу етносу, символізує «рідний край», батьківщину, коріння роду тощо.

Ідея «Храму» пов'язана, на думку С. Кримського, з національними святинями в духовній культурі українців. Через ідею «Храму» актуалізуються національні ідеали української спільноти, а також формується софійне (любому-дрісне) ставлення до буття.

Філософ також вказав на те, що деякі архетипи національної ментальності мали визначальне смислове і ціннісне

наповнення в культурі. Так, зокрема, він надав високої оцінки «Кобзарю» Тараса Шевченка, вважаючи, що цей твір – це «безпрецедентне літературне втілення цілої нації, українського етносу, втілення його творчої сили, ментальності та ідеалів» [6, с. 31].

Філософом також було вдало обґрунтовано синтетичне соціокультурне значення одного з ключових концептів розвитку української ментальності – концепту «Землі». С. Кримський вказав, що слово *eres* (земля) є одним із найдавніших, завдяки чому воно може кваліфікуватись як архетип. Філософ відзначив, що архетип «Землі» об'єднав аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибути національного життя, звичаїв та обрядів українців. Він наголосив на наскрізному характері цього архетипу для української духовності від язичницьких обрядів землеробства, через християнські цінності та козацькі ідеали вільного хутора, до наукових розробок С. Подолинського та біосферно-ноосферної концепції В. Вернадського. Подальша розробка цього архетипу в творчості філософа фактично привела його до сучасного, ноосферного, розуміння світобудови.

Цікавим здобутком С. Кримського може вважатися введення ним у проблемне поле філософії етнокультури концепту «національної Долі». Філософ прагнув показати, що життя здійснює свій шлях не тільки через рух вперед до нових можливостей та подій, але й через повернення до своїх засновків у вигляді тих зворотних сил, які акумулюють діяльність у життєвий досвід. Тому він закликав бути уважними до наслідків своєї діяльності, наголошував на необхідності вироблення принципів національної

поведінки з метою самозбереження і збереження нації. За допомогою концепту «національна Доля» філософу вдалося довести до нащадків думку, що «в розвитку національної спільноти виникають типові для всіх етапів її історії схеми національної поведінки... Змінюється при цьому лише мотивації застосування схем та результативність їх наслідків. Чим більше збагаченим є історичний досвід народу, тим більше шансів для його самозбереження...» [4, с. 56].

Значну увагу у своїй творчості філософ присвятив розкриттю архетипу «Софійності», який вважав найбільш показовим і значущим для українців. У своїх працях філософ влучно показав, що софійність виступала наскрізною темою для української культури від ідейно-художньої програми храму Київської Софії до філософських курсів професорів Києво-Могилянської академії, світоглядних установок Г. Сковороди і поезії П. Тичини. С. Кримський наголошував, що завдяки софійності «Україна завжди була кордоном безпеки народів від хаосу Великого Степу, альтернативою якій виступала розумна ойкумена Київської Русі» [5, с. 382].

Філософ звертав увагу на те, що архетип софійності української філософії був потім, наприкінці XIX сторіччя, переосмислений В. Соловйовим та іншими російськими філософами, які сповідували духовну традицію «київської школи», зокрема С. Булгаковим. Разом із тим він наголошував, що було б помилковим розглядати софійне розуміння світу як виключно теоретичний феномен. Так, зокрема, у статті «Софійні символи буття» (2002) він відзначив, що буття історично поставало перед нашими предками як семіотична (знакова) реальність.

Наочним виразом символів історії, держави та національних святинь вважали світові міста. Тому філософ надав у своїй творчості особливої уваги обґрунтуванню етнокультурного значення Києва як великого слов'янського центру, що виник на відзначеному історією просторі. Він писав: «Київ постає не просто як перехрещення торговельних шляхів, комунікаційних та бойових маршрутів озброєних дружин, а й насамперед як перетин історичних часів та культур» [5, с. 390]. Київ був своєрідною «гаванню духу на березі великого степового океану азійських просторів» [5, с. 391]. Філософ запропонував розглядати Київ не тільки як слов'янську столицю, а й як семіотичну систему чи текст, що кодує мовою матеріально-просторового середовища уявлення про розумну ойкумену. Особливе місце у ній він відвів культовим спорудам і київським ландшафтам.

Особливу увагу філософ привернув до головного храму Києва – Софії. З цієї спорудою С. Кримського пов'язували особливі відносини, як інтелектуальні, так і життєві, людські, романтичні. Він любив це святе місце, часто гуляючи біля храму, а також проводив екскурсії для всіх бажаючих, знайомих та колеґ, збагачуючи знаннями не лише себе, але й інших. Він переконував, що Софія Київська – це не тільки сакральна архітектурна споруда, але й ознаменування етичного порядку Космосу, своєрідний центр, ціннісно-смысловий універсум східного слов'янства. Тому й забудови київських ландшафтів сприймалися філософом як носії відповідних смислів.

Так, зокрема, філософ в унісон з українським дослідником І. Моїсєєвим [10] здійснив спробу проаналізувати образ Лаври, яким він постає з лівого

берега Дніпра. Він віднайшов у ньому вертикальну композицію смислів: води (як річки часу, космогонічної стихії, материнського початку земного життя, невичерпної мудрості); печери (інтимного інтер'єру духу, таїни, глибини серця, жіночого лона, «могили-вагітниця», в якій сплять ще не пробуджені сили); гори (символу висоти духу, хребетного стовпа світу чи асоціація кургану як знаку епічних часів або «Світового дерева» з його символікою безмежного життя Всесвіту); змієподібного поясу хвилястих мурів (магічне коло святого місця); золотих барокових верхів (де в примхливих залах поєднується справжнє поривання вгору і водночас сходження вниз) і, нарешті, неба і землі, бо останні – необхідний компонент цілого [5, с. 394].

Філософ привернув увагу також і до того, що ідея софійності в українській культурі пов'язана з архетипом ставлення до природи. Він відзначав, що в українському менталітеті природа – це не тільки материнський-родинний початок, а й дзеркало людської душі, тому вважав, що природу та людину поєднує ідея загального символічного світу, яка проявляється в українському менталітеті. Свідченням цього, на думку філософа, є народна творчість українців, зокрема потужний пісенний фольклор України.

У той же час філософ зауважував, що спільний для людини та природи символічний світ не є прерогативою лише української культури, адже він, на його думку, формується у значенні, близькому до менталітету українців, ще й у інших народів, зокрема, його вияви можна побачити ще в давніх Упанішадах. С. Кримський радив враховувати тисячолітнє коріння української культури в спадщині інших народів,

фундаментальність його в українській етногенезі. Разом з тим філософ підкреслював визначну роль Києво-Руської держави і християнізації Русі для реалізації потреби символізації етнічної території, надання символічного статусу рідному краю, семіотичного перетворення його на святе довкілля буття.

На нашу думку, є слушною оцінка, надана софіології С. Кримського сучасним українським ученим В. Личковахом, який відзначає, що «ідея софійності у філософсько-культурологічному вченні С. Кримського виконує смислопороджуючі та смислоутворюючі функції. Принцип софійності має не лише онтологічне, космогенетичне значення («софійний початок життя»), а й соціокультурні, етногенетичні й націєтворчі смисли (паралелізм людини і природи, українські феномени «поля», «хутора», «міста», «храму», «саду-вертограду» тощо)... Софіологія С. Кримського продовжує мислительні традиції української філософії й розгортається через ціннісно-смиловий універсум української культури, через «запити філософських смислів» в етноментальності, мові, мистецтві, літературі, у світоглядних і цивілізаційних орієнтаціях взагалі» [9, с. 109].

У процесі дослідження архетипів української ментальності С. Кримський дійшов висновку, що завдяки духовному досвіду, який сформував схильність народів до певних ментальних форм і архетипів, а також втіленню цього досвіду в історію України відбувся процес, коли ментальні форми і архетипи набули в українській культурі предметного вияву, пройшовши шлях від загальнолюдських смислових домінант до духовних засад існування і розвитку нації. Такі архетипи української ментальності, що були

досліджені С. Кримським, як архетипи «свободи», «духовного розуму», «філософії серця», «Землі», «духовного подвигу», «Софійності», «святості буття», перетворилися в українській культурі на її духовно-сміслові засади, визначили генезу нації від її існування як етнічного явища до формування політичної спільноти громадянського суспільства.

Важливим внеском С. Кримського в українську філософію етнокультури є осмислення ним *проблеми духовності в аспекті національної ідеї і стратегічного орієнтира майбутнього етнокультурного та соціокультурного розвитку України.*

Духовність, на його думку, – це передусім вияв особистісного початку в людині, вона відбиває процес її становлення і зростання. Духовність – це й так звана «третя правда» (С. Кримський) буття, світ ціннісних вимірів, що визначені красою, свободою, правдою. Ціннісною сферою духовності є культура, яка є альтернативою ідеології «гвинтиків» державної машини, системи панування посередньої більшості над особистістю і талантом. Культура також ціннісно протидіє силовій діяльності людини в тоталітарному суспільстві, оскільки не дозволяє переступити через енергетичні, екологічні, фінансові та моральні ліміти. В духовності та культурі реалізується, на думку С. Кримського, принцип полісистемності цілей як альтернатив будь-якій фанатичній абсолютизації однієї мети.

С. Кримський намагався осмислити духовність в аспекті національної ідеї. Він проводив паралель між особистісною неповторністю індивіда та індивідуальною неповторністю нації, вбачаючи у кожній нації духовно-специфічний аспект. На його думку, кожна нація репрезентує як специфікований автопортрет

людства, так і є водночас історичним суб'єктом, втілює історичний досвід, а також вимоги часу, епохи, історичної перспективи, які допомагають уявити ціннісний зміст культури. Нація, вважав С. Кримський, повинна постійно звертатися до своєї самотності, відновлювати її, здійснюючи через врахування своєї історії, свого історичного досвіду шлях до самої себе. Філософ вважав, що історичний розвиток української етнокультури є специфічним відображенням і втіленням так званого «специфічного автопортрета людства» [13]. Він зауважував, що «найпотужнішою селективною системою затвердження культури виступають національні чинники, бо нація і є визначальною сферою функціонування культури» [4, с. 508].

С. Кримський прагнув зорієнтувати гуманітарну еліту нації на формування усвідомлення, що духовність є важливим стратегічним орієнтиром майбутнього соціокультурного розвитку України. Він закликав звернути увагу на освіту, науку, ідеали і цінності культури, які, на його думку, є важливими чинниками побудови в країні так званого «суспільства знань». Філософ запропонував для реалізації цієї мети розв'язати такі важливі для країни завдання: по-перше, забезпечити розвиток національного і соціального капіталу; по-друге, створити засади для системного піднесення української культури в контексті європейських цінностей; по-третє, використати найбагатший багатовіковий досвід української історії для актуалізації національного менталітету, формування національної еліти, здатної гідно служити своїй країні і жити для неї. У такому ракурсі, на думку філософа, проект розвитку українського соціуму був би співзвучним до

втілення національної ідеї України на сучасному етапі [5, с. 169].

В умовах здобуття Україною незалежності проблема духовності, на думку С. Кримського, мала б набути нового звучання у зв'язку з потребою формування цивілізаційного мислення українців. У цивілізаційному мисленні, на думку філософа, мали б реалізуватися як базові архетипові цінності, так і нові суспільні цінності, які увібрали б у себе тенденції руху українського суспільства до глобальної макроцивілізаційної інтеграції, а також були б співпричетними людському буттю в епоху глобалізаційних тенденцій. Серед нових суспільних цінностей філософ відзначив цінності толерантності, світового консенсусу, етики солідарності у справах народів, які могли б забезпечити здійснення історії як демократичного процесу [5, с. 457]. Серед визначальних цінностей людського буття нової епохи філософ виокремив цінності свободи, любові, права бути іншим. Можна погодитися з філософом щодо того, що ці трансперсональні феномени, будучи пов'язаними з принципами політичної соціальності (зокрема, толерантності, солідарності, консенсусних рішень тощо), є злободенно актуальними для сучасної України.

Філософом були визначені стратегічні орієнтири для формування цивілізаційного мислення українців. У їх основі – нове розуміння людини як гармонійної особистості, що, будучи вкоріненою у буття, репрезентуючи базові цивілізаційні та архетипічні національно-культурні властивості через свої людські сутнісні сили, постає вищою метою розвитку українського соціуму [7, с. 313]. Філософ підкреслював також «усезростаючий вплив морального

начала при розв'язанні політичних, соціальних і національних проблем у новому мисленні сучасності» [3, с. 187].

Отже, аналіз ключових аспектів української філософії етнокультури, що знайшли своє висвітлення у творчій спадщині одного з фундаторів Київської філософської традиції, українського філософа Сергія Кримського, дає можливість зробити висновок про вагомий системний внесок ученого в цей напрямок соціально-гуманітарного знання. В умовах викликів сьогодення, що продиктовані необхідністю розробки стратегії національного розвитку України з врахуванням глобалізаційних тенденцій сучасного світу, вияв евристичного потенціалу філософських пошуків С. Кримського може бути вагомим здобутком та основою для подальшої розробки та втілення в соціально-гуманітарному просторі України.

Подальша розробка цієї теми передбачає дослідження системного внеску інших представників Київської філософської школи в українську філософію етнокультури. Перспективним аспектом є також обґрунтування необхідності формування запиту українського суспільства на етнокультурні здобутки українців через їх відображення в сучасному світогляді, системі цінностей, стилі життя і мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йолон П. Життя в філософії і філософія в житті. Бібліографічний покажчик / укл. О. Лукашук, Л. Мелішкевич. Київ, 2010. С. 3–16.
2. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. Сковороди; відп. ред. М. В. Попович. Київ, 2006. С. 273–299.

3. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. [Текст]. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ, 2008. 718 с.
5. Кримський С. Б. Про софійність, правду, смисли людського буття: збірник науково-публіцистичних і філософських статей. Київ, 2010. 464 с.
6. Кримський С. Б. Ранкові роздуми: збірник статей. Київ: Майстерня Білецьких, 2009. 120 с.
7. Кримський С. Б., Павленко Ю. В. Цивілізаційний розвиток людства. [Текст]. Київ: Фенікс, 2007. 316 с.
8. Личковах В. А. Софіологія Сергія Кримського на тлі української філософії етнокультури. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 7. С. 106 – 110.
9. Личковах В. А. Філософія етнокультури: теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури. Київ, 2011. 196 с.
10. Мойсеїв І. Храм української культури (філософія семіосфери): посібник-дослідження. Київ, 1995. 464 с.
11. Проблеми теорії ментальності / М. В. Попович, І. В. Кисляковська, Н. П. Вяткіна та ін.; відп. ред. М. В. Попович. Київ, 2006. 407 с.
12. Шляхи та перехрестя сучасної цивілізації (Людина – Культура – Постісторія): за матеріалами конференції до 75-річного ювілею С. Б. Кримського. *Філософські діалоги'2009*: зб. наук. праць. Київ, 2009. 236 с.
13. С. Кримський. Принципи духовності XXI століття. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/sergiy-krimskiy-principi-duhovnosti-hhi-stolittya>

REFERENCES

1. YOLON, P. et al. (2010). *Life in Philosophy and Philosophy in Life*. A Bibliographical Index. Kyiv, pp. 3–16. [in Ukr.]
2. KRYMSKYI, S. (2006). Archetypes of the Ukrainian Mentality. In: M. POPOVYCH,

ed., *Problems of the Theory of Mentality*. Kyiv: NAS of Ukraine, H. Skovoroda Institute of Philosophy, pp. 273–299 [in Ukr.]

3. KRYMSKYI, S. (2003). *Queries of Philosophical Senses*. Kyiv, 240 p. [in Ukr.]
4. KRYMSKYI, S. (2008). *Under the Signature of Sophia*. Kyiv, 718 p. [in Ukr.]
5. KRYMSKYI, S. (2010). *On Sophianism, Truth, and Meanings of Human Being: Collected Scientific, Journalistic, and Philosophical Articles*. Kyiv, 464 p. [in Ukr.]
6. KRYMSKYI, S. (2009). *Morning Reflections: Collected Articles*. Kyiv: Maisternia Biletskykh, 120 p. [in Ukr.]
7. KRYMSKYI, S., PAVLENKO, Yu. (2007). *Civilizational Development of the Mankind*. [Text]. Kyiv: Feniks, 316 p. [in Ukr.]
8. LYCHKOVAKH, V. (2014). Sophiology of Serhii Krymskyi against the Background of the Ukrainian Philosophy of Ethnoculture. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury* (Philosophy and Political Science in the Context of Contemporary Culture), Vol. 7, pp. 106–110. [in Ukr.]
9. LYCHKOVAKH, V. (2011). *Philosophy of Ethnoculture: Theoretical, Methodological, and Aesthetic Aspects of the History of the Ukrainian Culture*. Kyiv, 196 p. [in Ukr.]
10. MOISEIV, I. (1995). *The Temple of the Ukrainian Culture (Philosophy of Semiosphere): A Study Guide*. Kyiv, 464 p. [in Ukr.]
11. POPOVYCH, M., ed., et al. (2006). *Problems of the Theory of Mentality*. Kyiv: NAS of Ukraine, H. Skovoroda Institute of Philosophy, 407 p. [in Ukr.]
12. Ways and Crossroads of Modern Civilization (Man – Culture – Posthistory): Based on the Proceedings of the Conference Devoted to the 75th Anniversary of S. Krymskyi. In: *Filosofski dialogy'2009: zbirnyk naukovykh prats* (Philosophical Dialogues 2009: Collected Scientific Articles), Kyiv, 236 p. [in Ukr.]
13. KRYMSKYI, S. *Spiritual Principles of the 21st Century*. [online] Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/sergiy-krimskiy-principi-duhovnosti-hhi-stolittya> [in Ukr.]